

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

HERTHA

TIDSKRIFT FÖR DEN SVENSKA
KVINNORÖRELSEN
UTGIVEN AV FREDRIKA BREMER-FÖRBUNDET
❧ REDAKTÖR: ELLEN KLEMAN ❧

ÅRGÅNG 2
HÄFTE 18
1915

COLLAN=OLJAN,

världens förnämsta läderpre-servativ, gör skodonen *absolut vattentäta* och *minst dubbelt varaktiga*. Finnes öfverallt å 0:75 och 1:25 pr flaska.

A.-B. COLLAN=OLJE-FABRIKEN
T. OLSEN, Stockholm.

Världsberömda symaskiner

Ledig annonsplats!

Såsom behandlingsmedel

att hålla sår friska, häfva fotsvett samt mot-verka ömhet och värk, som uppkomma vid fotvandringar eller förorsakas af olika yttre skador, användes Salubrin af alla, som vid riktig användning lärt känna det.

Obs! Då åtskilliga affärsmän beredt sig in-komster genom att sälja dels underhaltiga, dels skadliga preparater under förebärande af, att de äro Salubrin eller ännu verksammare, upp-manas allmänheten att i eget intresse noga iakttaga flaskans etiketter, korkoblat samt åtföljande bruksanvisning.

A.-B. Nordiska Kompaniet.

Textilafdelningen Thyra Grafström, Stockholm.

Permanent utställning av färdiga och påbörjade arbe-ten samt material. Råd vid inredning av våningar m. m.

Undervisning

i Italiensk spets- och annan konstöm.

Ständigt på lager därtill hörande material:

Svensk, Fransk och Bömisk Spetstråd. Rikhaltigt urval av Spetsmönster.

ANNONSER FÖR HERTHA

upptagas av

Fröken Ingeborg Bergström.

Rikstel. 97 83 31 ÖSTERMALMSGATAN 31 Rikstel. 97 83

HERTHA

ÅRGÅNG II

15 NOV. 1915

HÄFTE 18

Kvinnornas fredsaktivism.

Krig — fred, det är problemet som sysselsätter allas sinnen. Man vänder det fram och åter, ser på det med växlande uppfattning allt efter ståndpunkt och läggning, accepterar med — eller utan — sorg och förtvivlan den nuvarande ohyggligheten — eller revolterar mot den ur djupet av sitt hjärta.

Ur sådan revolt gå försöken att göra något för att få slut på kriget.

Kvinnornas fredskongress i Haag var ett försök, som mynnade ut i beslutet att genom utsända delegerade komma i kontakt med krigförande och neutrala länders regeringar för att få dessa att sätta sig in i kongressens syfte.

Det är givet att detta beslut liksom hela kongressen mötts med högst olika känslor, på sina håll med direkt ogillande, på andra med ett medlidsamt leende över de barnsligt fåfänga ansträngningarna från kvinnornas sida.

Men det finns också de som ha syn ut mot det nya, mot framtidsmöjligheterna, som därför tro på detta kvinnornas till synes så hopplösa fredsarbete.

Alldeles helt ut i det blå har det ej håller mynnat. Fredsdelegationen, vilken

detacherades i tvenne avdelningar, har, som vi veta, mottagits av samtliga regeringar: i London, Berlin, Wien, Budapest, Rom, Paris, Håvre (för Belgien), Petrograd, Haag, Köpenhamn, Kristiania, Stockholm, Bern och Washington.

Från denna sista plats når oss nu ett meddelande från den där i sin helhet till sist samlade delegationen, Aletta Jacobs, Chrystal Macmillan, Rosika Schwimmer, Emily G. Balch och Jane Addams. Det är en resumé av resultatet av deras missionsresa och ett uttalande av huru de fatta utsikterna för ett eventuellt ingripande för fred från ansvarigt håll.

Yttranden som dessa: "Mitt land skulle icke anse en fredsaktion av de neutrala såsom en ovänlig handling" (en av de krigförande ländernas utrikesministrar); "Min regering skulle ej ställa något hinder i vägen för en sådan aktion" (en minister i ett annat krigförande land); "Vad vänta de neutrala på?" (en person vars namn intager en hög plats inte endast inom hans land utan över hela världen) anföras som hopp- ingivande.

"Ni har rätt", yttrade en annan av stormakternas ministrar, "i att det vore

av största betydelse om en tidig intervention gjorde slut på kriget i stället för att detta uppnås genom ökade militära ansträngningar, vilka resultera i mera förödelse och oersättliga förluster“.

“Ert är det förnuftigaste förslag, som under de sista sex månaderna framförts på denna plats“, sade statsministern i ett av de största länderna till delegationen.

Med uttalanden som dessa samlade — och ävenledes fullt medveten om de invändningar som i de olika länderna höjas mot varje art av fredsaktion — framlägger delegationen sin orubbade förvissning om att något kan göras — och göras nu.

“Vi ha övertygats om“, så slutar delegationens manifest, “att de krigförande nationernas regeringar icke skulle ställa sig fientliga mot fredsmäkling och att regeringarna i de neutrala europeiska stater, som vi besökt, äro redo att samverka med andra för

medling. När vi överskåda situationen finna vi oss föranlättna att tro, att av de fem europeiska neutrala nationer, där vi varit, tre skulle vara färdiga att gå med på en konferens och två tänka på att sammankalla en sådan. Hur Förenta Staterna ställa sig kunna vi ännu ej döma om.

Den förkrossande bördan av ansvaret för det hopplösa förlängandet av kriget tillhör icke längre ensamt de krigförande länderna. Det vilar även på de neutrala ländernas regeringar och folk, som, besparade kriget, icke kunna frikänna sig själva från full delaktighet i att det förlänges.“

*

Fredsrykten flyga nu kring. Om och när freden kommer vet ännu ingen. Vi äro glada att få räkna kvinnor med bland dem som arbeta för den.

ELLEN KLEMAN.

Lärlönenämndens rekonstruktion ännu en gång.

I Svenska Dagbladet av den 4 november återgavs en intervju med eklestistikministern angående rekonstruktionen av lärlönenämnden. Intervjun var föranledd av Herthas och andra kvinnotidningars opposition mot fröken Anna Sörensens uteslutning ur kommittén och rörde sig om motiven till detta beslut.

För så vitt att den intervjuades ord

äro rätt återgivna, skulle statsrådet Westman bland annat ha yttrat, att fröken Sörensens i nämnden “endast företrott seminarierna“. Om detta vore fallet, vem av nämndens ledamöter representerade då lärarinnorna vid statens samskolor och de akademiskt bildade kvinnorna med hänsyn till frågan om deras tillträde till lärartjänster vid gossläroverken?

Men det finnes andra och mera påtagliga bevis för fröken S:s mångsidiga verksamhet inom nämnden. I de bilagor, som åtfölja nämndens hittills utkomna betänkande, har fröken S. utom andra uppgifter från olika områden för nämndens verksamhet även lämnat en historisk utredning av frågan om kvinnors anställning och löneförhållanden i allmän tjänst, redogjort för bestämmelser angående gift kvinnas anställning i samma slags tjänst och bidragit till belysningen av frågan om kvinnliga lärarens arbetsförmåga. Dessa sakförhållanden stämma illa överens med ovan nämnda påstående, att fröken Sörensen inom lärarlönenämnden endast representerat seminarierna.

* * *

Ett beklagligt efterspel har kvinnornas opinionsyttring i denna sak fått genom ett uttalande i Svenska Dagbladet signerat A. S. N. Med anledning av att fröken Ninni Huldt av sagt sig uppdraget att vara nämndledamot, har ovannämnda signatur beskyllt "kvinnosakskvinnornas ledare" att genom påtryckning ha framkallat detta beslut. Denna beskyllning har omedelbart tillbakavisats av fröken Huldt. Beklagligt nog har dementin, undertecknad med fröken Huldts fulla namn, hänvisats till en av tidningens sista sidor under "Fria uttalanden" mot det att den anonyma smädelsen placerades på framskjuten plats under dubbla rubriker.

Om kvinnlig värnplikt.

Den gamla, gång på gång åter uppdykande frågan om någon art av värnplikt för kvinnorna har världskriget gjort ytterligt aktuell. Man kan även påstå, att idén under de nuvarande förhållandenas tryck i stor utsträckning faktiskt realiserats i de krigförande länderna. Kvinnorna göra där krigstjänst liksom männen, fast under andra former.

Hos oss har genom Moderata kvinnoförbundet i Stockholm saken ånyo upptagits till diskussion — på ett offentligt möte i K. F. U. M:s stora sal torsdagen den 4 november.

Inför en publik, som fyllde lokalen till sista plats, skisserade fru Ebba von Eckermann ett förslag till obligatorisk värnpliktstid för de unga flickorna. Förbindande det hela med en av Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala i dessa dagar gjord hemställan till Kungl. Maj:t om anslag till husmodersskolor i olika delar av landet, framhöll fru von E. som sin mening, att kvinnornas värnplikt skulle bestå i deras skyldighet att genomgå dylika husmodersskolor. Kurserna skulle sättas till en tid av åtta månader, åldersgränsen dragas mellan 16 (eventuellt 15) och 21 år. De värnpliktiga skulle bo i sina hem, staten allenast bekosta kursen, vilket dock skulle medföra två mål om dagen fritt för kursdeltagarna. Endast i sådana fall, då de värnpliktiga faktiskt inga hem hade, skulle staten sörja för bostad. Beklädnaden skulle vara privatsak.

Att diskutera fru von Eckermans förslag, vilket naturligtvis varit av verkligt intresse, gavs icke tillfälle till förrän långt senare på kvällen (varför också denna diskussion blev helt knapphändig), då åtskilliga föreningsmedlemmar först i tur och ordning uppläste olika, på förhand utarbetade föredrag. Det första av dessa var fru Brita Silléns redogörelse för ett av Mathilde-Zimmerstiftelsen i Berlin prisbelönt tävlingsförslag i denna fråga, vilket emellertid fick en oförtjänt vikt och betydelse genom fru Silléns sätt att genomgående beteckna detsamma som "det tyska lagförslaget" om värnplikt för kvinnor. Otur var dessutom, att fru S. skulle fastna för att ensamt redogöra just för detta förslag, då det, ehuru prisbelönt av den ovannämnda stiftelsen, visst icke vare sig genom vidsyn eller praktiskhet intar någon obestridd plats framför flera andra, som under denna tid framkommit i Tyskland.

I den korta diskussion, som äntligen kom till stånd, framhölls bl. a. av olika talare dels att staten nödvändigtvis måste i dess helhet bära tungan av den kvinnliga värnpliktstiden — som den gör det med männens —, dels att annan utbildning än den genom husmodersskolan vore nödvändig. Varken för staten eller individen vore fördelaktigt att alla pressades in i denna enda utbildningsform. Jämsides med denna borde yrkesutbildning förekomma, då för mängder av kvinnor yrkesarbetet, ej hemarbetet, är det absolut oundkomliga. Som direkt krigstjänande vore det för övrigt av nöden för kvinnorna att äga utbildning i olika yrken för att kunna

hålla dessa gående, när männen tagas ut till krig.

Mötet fick en egendomlig avslutning genom att fru Sillén uppläste ett längre anförande af direkt aktivistisk läggning och starkt smädande fredens och lugnets tid. Man hade kunnat vänta att fru Thérèse Rydin, som mottagit förtroendet att leda aftonens förhandlingar, skulle i överensstämmelse med enklaste parlamentariska kutym låtit klubban falla för denna — minst sagt opassande — utvikning från aftonens program. Mötets ytterligt pinsamma avslutning med de dånande bifallsyttringarna efter fru Silléns tal och nedhyssjandet av en replik till fru S. hade då undvikits.

E. K—N.

Internationella kvinnokommittén för varaktig fred. Genom kommitténs centralbyrå i Amsterdam utsändas till de olika ländernas nationalkommittéer månatliga rapporter om det arbete för Haagkongressens idéer, som — trots allt — pågår i krigförande liksom i neutrala länder. Centralbyrån bär bud om österrikiskornas modigt upptagna kamp mot den press, som lämnar bränsle till nationalhatet, liksom om fransyskors, engelskors, tyskors och amerikanskors olika metoder att även under de svåraste förhållanden söka verka för den internationella samhörighet, utan vilken mänskornas tillvaro, som individer och som nationer, står på sviktande grund och kan hjälplöst störtas i krigets bottenlösa olycka. Kvinnor, som eljest skulle vara helt avskurna från varandra, stå tack vare centralbyrån i Amsterdam alltjämt i kontakt. Vi hänvisa till det upprop om understödjande av centralbyråns verksamhet, som återfinnes på annat ställe i detta nummer av vår tidskrift.

Fru Maria Ekman.

Bärrarinnan av detta namn är icke mer; hon slutade sina dagar den 30 oktober, ej fullt 70 år gammal.

Man kände, vid underrättelsen om hennes bortgång, en stor tomhet; en rik värmekälla hade upphört att flöda, Stockholms samhälle hade liksom blivit kallare och torrare, då hon ej mera fanns, och saknaden var djup.

Med livligt, verksamt intresse följde hon varje fosterländskt företag och med varmt deltagande hjärta sökte hon alltid — ej sällan med rent personliga offer — att kärleksfullt lätta livets hårda kamp för de betryckta och lidande, som hon mötte på sin väg, och de voro otaliga.

Sedan årtionden tillbaka har man varit van att hos henne och, så länge hennes make, konsul Oscar Ekman, levde, hos dem båda söka och finna stöd, uppmuntran och ekonomisk hjälp

för alla företag, som syntes vara eller kunna bliva av samhällelig betydelse, fastän de voro tunga att i sin begynnelse föra framåt. Så har Fredrika-Bremer-Förbundet att tacka familjen Ekman, föräldrar och son, för att den stort lagda planen till lanthushållningsskolan för utbildande av lärarinnor vid Rimforsa kunde bli en verklighet. Fru Maria Ekman inlade också där ett personligt intresse genom att vackert och smakfullt anordna biblioteksrummets inredning och möblering samt genom att pryda det med ett porträtt av Fredrika Bremer; genom små vänlighetsbevis av olika slag gladde hon ock vid skilda tillfällen de ledande vid Rimforsaskolan.

Om fru Ekman kan med skäl sägas det, som vid hennes jordfästning framhölls, att hon älskade mycket. Och störst ibland allt är kärleken.

AGDA MONTELIUS.

Hur det gick till.

(Ur The Forerunner.)

Här är ett klart och giltigt svar på en fråga, som nu ofta framställes.

Det blir allt mer och mer känt, att hela naturen igenom är det honvarelse som inom arten är den förnämsta, och ända upp till de första stadierna av mänsklig utveckling innehade hon ännu sin givna rangplats, men att under en senare civilisation har hennes

ställning begränsats och sänkts, på olika håll i olika grad.

De, som protestera mot de tydliga bevisen på att ett stort och omfattande misstag måste ha begåtts för att en så radikal förändring kunde komma till stånd, fråga — liksom motståndarna till evolutionsteorin brukade fråga efter den felande länken —: om kvinnorna voro

de överlägsna, hur ha de då kunnat reduceras till underlägsenhet?

Processen har varit enkel, fortlöppande och påtagligt framgångsrik. Ända från den tid, då männen först tillägnade sig kvinnornas maktpåliggande plikt att göra urvalet och själva sökte ut och valde, ha de oavlåtligt bortelimerat de "överlägsna" kvinnorna genom att inte gifta sig med dem. Genom att alltid välja de svagare och mera undergivna, genom att alltid uppfostra sina döttrar i den motståndslösa underdånighetens traditioner — däri understödda av de motståndslöst-underdåniga mödrarna, som väl visste att deras flickor annars inte skulle bli gifta — har deras rasodling lyckligen framkallat en välbefäst "könsärtlighet" i de mindre, vekare och svagare kvinnorna — den sort männen föredraga. De som voro starka, som inte ville vara underdåniga och således inte blevo gifta, levde sedan antingen i obemärkthet i egenskap av beroende kvinnliga släktingar eller också lämnades de att utkämpa en hård strid med manliga motståndare på det ekonomiska området.

I båda dessa fall dog deras linje ut, eftersom de inte hade några barn.

Liksom trädgårdsodlaren förändrar och utvecklar sina växter genom att välja ut frön från dem han vill ha och genom att inte bry sig om de andra, har mannen, i sin ej naturliga ställning som väljare, förändrat och utvecklat kvinnorna på samma sätt: tillåtit dem han föredrog moderskap och förvägrat alla de andra det.

Märk tre särskilda tydliga manifestationer av mannens ställning till denna sak:

först — hans föraktfulla hånande av den "gamla flickan";

för det andra — hans rättsliga och sociala fördömande av den ogifta modern;

för det tredje — hans häftiga motstånd mot att kvinnor förtjäna sitt eget levebröd.

För varje kvinna, som vill framåt, som ådagalägger självständighet och originalitet, som lär sig eller utövar någon konst, vetenskap eller något yrke utöver det som tillåtes henne i hennes husliga beroende, betyder detta icke endast samma kamp för självständighet och framåtskridande som för mannen, utan att hon även måste bära först förlusten av sin fullaste könslycka och vidare förlusten av ett livsuppehälle hon haft.

I underbar enighet har den manliga uppfattningen i världen fördömt och ignorerat de mest värdefulla rasegenskaperna hos kvinnorna, medan den gillat, utvalt och förevigat de minst önskvärda egenskaperna av en överdriven könsdifferentiering med dithörande andlig slapphet och feghet.

Och nu fråga de: Om kvinnorna — som ni påstå — äro eller voro oss överlägsna, hur ha vi då kunnat bringa dem till underdånighet?

Den enkla och effektiva metod som följts har här ovan beskrivits.

Ännu två frågor uppstå: Om nu så är, hur ha kvinnorna kunnat gå så framåt som de gjort? Och hur kommo männen först en gång till att usurpera kvinnornas företrädesrätt att välja?

Denna sista fråga är ej lätt att besvara. Vi veta, att inom lägre arter, djurarterna, tävla hannarna om honans gunst, och hon tar den hon föredrar.

Vi veta, att inom vårt släkte är förhållandet omvänt, att flickorna uppfostras till att bli utställningsobjekt för att väljas emellan och att ensamt i vårt släkte det är kvinnokönet, som står med alla möjliga könsdekorationer för att draga mannen till sig. Men vi veta inte med exakthet hur det verkligen gick till, när en så fullkomlig omkastning av det naturliga förhållandet framkallades. Att säga, att det beror på kvinnornas ekonomiska avhängighet, är till synes riktigt, men leder då till att ytterligare fråga hur de först kommo att bli ekonomiskt beroende.

Förloppet tycks ha följt fullt naturliga linjer. Förlängning av spädbarnsperioden, utsträckning av modersvården, utveckling av den skapande industrin som en del av mänsklig moderlighet och denna industris omhändertagande av den vuxne mannen — detta är omkastningens gång.

När den primitiva moderns skarp-sinne och duglighet förslog inte allenast till att skaffa uppehälle åt henne själv utan även till hennes barn i olika åldrar, blev hon också den bekvämaste källan för underhåll åt den annars jaktidkande mannen. Född av henne och sålunda styrkt behövde han inte vidare outhörligt gå på jakt för att skaffa sig föda, och han använde då sin uppsparade kraft till att slåss med sina egna likar.

Detta medförde en fortgående förödelse av männen och tillfångatagande av kvinnorna, ty kvinnorna hade nu till sitt första könsvärde också förvärvat sig värde som tjänande. Ännu i denna dag hålles det före, att "kvinnans plats är hemmet", och det även om hon icke är en hustru.

Den stora förödelsen av män medförde oundvikligt, att männens värde steg, även i kvinnornas uppfattning; polygami blev nödvändig för att rasen icke skulle dö ut, och i och med polygamin kommo kvinnorna på det lägre plan, där de ännu i dag stå.

Men de värsta följderna för släktet hade dock kunnat undvikas, om kvinnorna tillåtits ekonomisk frihet, när en utsträckt fredstid och industrins utveckling gjorde detta möjligt.

Olyckligtvis var då traditionen om kvinnornas lämplighet endast för hemmet starkt befäst. Religionen hade dessutom sanktionerat mannens fördomar, och denne betraktade hela fältet för mänskligt arbete och framåtskridande som sitt ensamt — tabu för kvinnorna.

Den andra frågan, hur kvinnorna till sist gjorde sig fria, kan besvaras med att ras-arvets kraft så småningom besegrar köns-arvet.

När männen under det att de utövade olika grenar av konster och yrken mer och mer utvecklade rent mänskliga egenskaper — skilda från de enbart manliga — ärvdes med nödvång dessa mänskliga egenskaper av deras döttrar. Freden medförde en talrikare manlig befolkning, och procentalet av överlägsna kvinnor växte så hastigt, att männen blevo tvungna att gifta sig med dessa eller också förbli ogifta. Detta fördubblade hastigheten av den fortgående förbättringen, och även de kvinnor, som icke gifte sig, lyckades till sist skaffa sig utkomst och göra sina idéer, om än ej sina fysiska egenskaper, fortlevande.

Rasförbättringen går så fort i våra

dagar, att en ny fara tyckes uppstå, — några av de mest framstående kvinnorna vägra att gifta sig — och klandras för det!

Vi ha aldrig klandrat männen för att de sökte och valde ut — och vägrade att taga vad de icke tyckte om. Men vi klandra den "nya" kvinnan för att hon inte vill gifta sig med den "gamla" mannen.

Emellertid är det just häri som det ljusaste hoppet för framtiden ligger.

Det finns tillräckligt med män nu, i vårt land åtminstone, och kvinnorna äro, i ständigt stigande antal, i stånd att försörja sig själva, så det är ingen nödvändighet för dem att gifta sig förr än de själva verkligen önska det, eller att alls gifta sig, om de ej tycka om det.

Så snart de åter hålla på sin ursprungliga plikt att välja, kunna de kullkasta det manliga urvalets felaktiga resultat, vilket i så hög grad hindrat rasens framåtskridande, och genom en riktig utveckling av det kvinnliga urvalet påskynda den sociala evolutionens önskvärda hastighet.

Säker, fri, oberoende skall den samvetsömma kvinnan endast välja bland de bästa männen — anständiga och renliga män, icke översexuella utan normala; män med de högre mänskliga egenskaperna, vilka kunna övergå på såväl deras flickor som gossar.

Vad beträffar de underlägsna männen, de råa, svaga, lastbara, utsvävande, de slöa och reaktionära — dessa må helt lugnt försvinna från jorden, avskurna från att ge sin del till ras-arvet genom samma enkla metod, som så länge orätt använts av männen själva, — genom att inte bli gifta.

När det då i en framtid frågas: hur kunde kvinnorna någonsin i en sådan utsträckning och så hastigt förbättra mänskosläktet — så är det lätt för oss att svara.

CHARLOTTE PERKINS GILMAN.

Glimtar utifrån.

Tyska kvinnorörelsens 50-årsjubileum firades ståtligt i Leipzig 27—29 september med en kongress av "Allmänna tyska kvinnoföreningen", vilken historiskt motsvarar vårt Fredrika-Bremer-Förbund. Trots ogynnsamma omständigheter hade omkring 900 deltagare infunnit sig. De församlade hade tillfredsställelsen att av officiella festtalare, representerande såväl sachsiska staten som Leipzigs stad och universitet, hälsas med en artighet och hjärtlighet, som icke plägat höra till deras dagliga bröd; bl. a. framhölls, att utan kvinnorörelsens förberedelsearbete hade det gått åt skogen med Tyska rikets "Kriegsfürsorge". (Det stämmer nog, men oss oroar det att se denna rörelse uppförd bland statens tillgångar som en nymodig och finurlig sorts krigsberedskap.)

Många vithåriga veteraner hyllades vid detta tillfälle för en levnad av seg och trosfylld kamp, däribland föreningens värdade ordförande, den distingerade och högt begåvade Helene Lange. Men främst lyste minnet av tyska kvinnorörelsens pionjär, Louise Otto-Peters, denna ädla och eldigt djärva ande, hörande till deras lilla flock, som skällas visionärer, emedan de ha så goda ögon, att de se tingen bortom kalkborgarnas synrand. De programsatser hon uppställde i förra seklets mitt ha icke föräldrats och den rörelse hon satt i gång behöver aldrig en annan lösen än hennes: "Dem Reich der Freiheit werb' ich Bürgerinnen!"

Den militära fortplantningen. Naturligtvis existerar ett "Deutsche Gesellschaft für Bevölkerungspolitik" (eufemism för barnalstring). Detta sällskap höll kongress i förra månaden, och då fick man höra höga funktionärer, läkare, juris-

ter, präster, politiker och pedagoger med bekymrat allvar dryfta kvinnornas intimaste sexuella angelägenheter. Det är ju också alldeles logiskt, att herrarna, som så "grosszügig" sörja för mortalitetsstegring, intressera sig för dess förutsättning, nativitetens höjande. Från imperialistisk synpunkt är det viktigaste av allt en befolkningsmängd, som överskrider statens utrymme och resurser (se härom Paul Rohrbachs värdefulla bok "Der deutsche Gedanke in der Welt"), ty därav följer trängsel, expansionsdrift, konflikt med andra stammar, krig och organisk växt (på äldre språk: erövringar).

Kongressen gav uttryck åt samma idéer som dem professor Grotjahn framlagt i en liten skrift om "Der Wehrbeitrag der deutschen Frau" och vilkas huvudsumma är denna: att plikt känsla, ordningssinne och den enskildas subordination under det hela, kort sagt militär disciplin, måste införas i barnalstringen. Minimum av barnantal (inom äktenskapet åtminstone) bör fastställas, och krigsplikt svägran måste då naturligtvis föranleda någon statslig tvångsåtgärd, såvida icke delinkventen kan förete kronvraksbetyg. Professor Grotjahn (och kanske ej ensamt han) är dock så fintobserverande psykolog, att han tillråder en stark agitatorisk vädjan till känslorna, "emedan just kvinnornas motivation avgörande påverkas av känslöbetoningen".

Eget nog uppträdde på kongressen även en kvinnlig föredragshållare, fröken Paula Mueller, ordförande i "Der Deutsch-Evangelische Frauenbund". Hon lovade, att de tyska kvinnorna skulle gemensamt och fördomsfritt ta itu med problemet samt låta orden följas av dåd. Vad menar fröken Mueller?

"Follow the Gleam". Statsmän i sina parlamentstal och ljuslynta pacifister i sin blyga agitation underhålla oss allttjämt, fastän numera med allt osäkrare stämning, om det "nya" Europa, som skall framgå ur det renande blod- och gyttebadet. Denna lilla lykta gör ju gott i mörkret, men någon glimt av ett mindre artificiellt ljus skulle verka mera betryggande. Sannolikt är att Europa har haft sin dag. Det vore för snävt lokalpatriotiskt att gråta över den saken.

Tack och farväl! Blommor skola inte ödsas på graven. Låt oss hellre räcka dem som en ödmjuk hälsning åt arvingen!

Var finns då "der lachende Erbe"? I Amerika eller ingenstans. Vi skymta där de nya människor med nya ögon och nya ord, som förtjäna att överta imperiet. I detta sammanhang tänka vi egentligen inte på Charlotte Perkins Gilman, den ensamma bebådaren, vars *Fore-runner* går ett århundrade och tio minuter före normaltiden. Men där finns ett osynligt samfund, hur stort och hur inflytelserikt är oss förborgat, ett frimureri av människor som tyckas oss representera den högsta typ världen i närvarande stund kan frambringa nedanom genierna. Dessa väsen äro stadda i en ungdomlig och frisk utveckling, de lära varje dag, icke av Europa, ty det ha de redan absolverat, utan genom att se och handla (Goethes lärometod). Ett sjätte sinne håller på att utbildas hos dem; det har inget namn, men det tycks arta sig till ett kosmiskt skönhetssinne, sådant våra esteter aldrig drömt men väl Walt Whitman. De äro praktiska som präriekolonister och andaktsfulla inför djupets gåtor. Ingenting är dem för simpelt att handskas med, ingenting för sublimalt. Över de trivialaste ting i t. ex. kommunalpolitik se de, som en av dem säger, "the play of the Gleam".

Dessa människor ha vi träffat i veckotidningen *The Survey*, utgiven i New-York, den bäst redigerade och skrivna periodiska publikation som någonsin fallit i våra tidningsvana händer. Att nämna namn tjänar till ingenting; de äro alla oberömda i Europa med undantag av Jane Addams, vilken icke uppvisar typen så rent utpräglat som den ovan skisserats. Det är tydligt, att en icke oansenlig armé står stödjande bakom den elit, som uppbär tidningen. Och möjligen finns det fler sådana centraler för uppåtsträvande mänsklighet; vi ha sett ett och annat blad, en och annan bok, som tenderar åt det hållet.

Om Emerson, den kräsnaste av kräsna, stode upp på jorden igen, skulle han finna folk att umgås med i hembygden, men Europa, som redan på 1840-talet föreföll honom både utlevat och vulgärt, skulle han icke känna lust att återse.

Upprop till understödjande av kriget mot kriget.

Vi, Svenska Sektionen av Internationella Kvinnokommittén för Varaktig Fred, ha från sekretariatet i Holland erhållit ett upprop, som tillställts samtliga nationalkommittéer i krigförande och neutrala länder.

Vi meddela därur följande:

Alla nationer bidraga med eller mot sin vilja genom direkta eller indirekta skatter till död och fördärv — och dess bidrag uppgå till biljoner.

De varmhjärtade ge sina miljoner för att lindra nöden — och dock, deras miljoner kunna endast för ögonblicket minska det elände, som biljonerna förorsakat.

Kriget ställer hela folk inför oerhörda uppgifter. Människovännernas uppgift blir att läka de sår som kriget slagit. Att söka hindra krigets fortvaro och förebygga dess återuppreparande är uppgiften för de få, som i denna strävan se vår tids viktigaste angelägenhet.

Kriget — lindrandet av dess olyckor — dess förhindrande och förebyggande — se där de tre frågor, som i detta nu utgöra världens medelpunkt! Låt oss noga tänka efter vilken av dessa frågor, som innebär den viktigaste, den mest trängande, nödvändiga fordran.

Vi, medlemmar av den Internationella Kvinnokommittén för Varaktig Fred, ha besvarat denna fråga genom att sammansluta oss i denna kommitté. Vi kvinnor måste börja krig mot kriget. Det är en ojämn kamp, som det vore

ett vansinne att fortsätta om vi ej ägde en fast tro, att en rättfärdig sak måste segra till sist av egen inneboende kraft. Men huru anskaffa nödigt kapital för att utvidga och utbygga vårt arbete?

Om krigsutgifterna för en dag, ja för en timme kunde komma freds rörelsen till godo, vad skulle icke det betyda! Enligt uppgift från en krigförande makt uppgå dess krigskostnader per timme till i runt tal 700,000 mark. Vore det anspråksfullt att sätta priset för en timmes krigföring som måttstock för vad vi behöva i kampen för de största frågor, som världen har att lösa? Men vi begära mindre. Penningar måste emellertid anskaffas till bestridande av utgifterna. De holländska kvinnorna, som nu ensamma bära bördan av centralbyråns underhåll, måste befrias från detta bekymmer.

Så långt uppropet, som slutar med några praktiska förslag för insamling av nödiga medel. Vi låta den behjertansvärda maningen gå vidare till svenska kvinnor i den fasta förhoppning att de — som alltjämt åtnjuta fredens välsignelser och som hitintills icke blivit ställda inför sådana krav på sin offervillighet som exempelvis Hollands kvinnor, vilka härbärgerat, klätt och fött hundratusental av krigets olyckliga offer — i sin mån gärna vilja bidraga till vidmakthållande av den förbindelseled mellan kvinnor i olika länder, vilken grundades genom kongressen i Haag och alltjämt uppehålls genom den i

Amsterdam befintliga centralbyråns verksamhet. Detta band av internationell samhörighet får icke brista.

Bidrag, även de minsta, mottagas av undertecknade:

Stockholm i november 1915

Svenska Sektionen av Internationella Kvinnokommittén för Varaktig Fred.

ANNA KLEMAN, ordförande,
Valhallavägen 59, Stockholm.

MATHILDA WIDEGREN, vice ordförande,
Sibyllegatan 59, Stockholm.

ELLEN PALMSTIERNÄ, sekreterare,
Riddaregatan 49, Stockholm.

NINA ANDERSSON, kassaförvaltare,
Västerås.

ANNA LINDHAGEN,
Floragatan 15, Stockholm.

En ideolog ur Kants vänkrets.

Med det psykologiska intresse som var deras tid eget avhandlade Schleiermacher i sin korrespondens med en kvinnlig vän några år efter Th. G. von Hippels död sannolikheten av att hon skulle kunnat älska och han bli vän med Hippel, om de någonsin hade personligen känt honom. Schleiermacher finner anledning att försvara honom mot hans biograferande vänners uppfattning. Men att han varit disharmonisk, delad inom sig själv, känner han sig viss om. Endast kärleken skulle kunnat hela söndringen i hans sinne. Men han fann ej kärleken. Den första och olyckliga kärleken var säkert ej den rätta.

Hans biografer berättar att han som helt ung varit olyckligt förälskad i dottern till den friherrliga familj där han en tid var informator. Denna unga dam var emellertid enligt F. J. Schneiders, hans senaste biograf, undersökningar ännu icke nio år gammal, när hon ingav den tjuguetårige Hippel de li-

delsefullaste känslor! Att episoden är gåtfull medger biografen, men han tvekar icke att anse den för "den mest bestående och till sina följder betydelsefullaste" upplevelsen i Hippels liv, ja, för "upplevelsen" kort och gott. Hur det må förhålla sig med denna erfarenhets föremål och betydelse och hur otillräckliga underrättelser man har om Hippels personhistoriska utvecklingsgång — det intressantaste och värdefullaste hos hans personlighet lär man nog känna genom hans skrifter.

Trots den misstro till 1700-talsporträttens realism, som deras konventionstypiska framställning av särskilt vissa anletsdrag: näsa, ögonbryn, mun, inger, går man ju gärna till de porträtt som finnas för att få åtminstone bidrag till den bild av personligheten man söker bygga upp för sig. På ett profilporträtt — i helt liten skala återgivet i senaste upplagan av Nordisk familjebok — visar Hippel ett karikatyrmässigt långdraget, stramande magert an-

sikte med stelt allvarsamma ögon och aningen till ett grimasleende i munpiporna. Det i F. J. Schneiders Hippel-biografi — som ej går längre än till 1781 — återgivna är ej karikatyrmässigt men väl ganska konventionellt i ovan antydda mening, med lång näsa, hög panna och välvda ögonbryn. Sådant det emellertid är, tycker man sig nog däri finna något av den viljekraft och tankeklarhet som förde juristen så långt på ämbetsmannabanan och samhällstänkaren till så djärva reformförslag, och i den fylliga munnens linjer tycker man sig läsa sinnlig känslighet, allvar, humor. Ett starkt intellektuellt präglat ansikte, ansiktet hos en människa vars rika känslighet så att säga transponerats över till intellektet och vars förhärskande allvar kan brytas endast i humor, ej i oblandad glädje.

Th. G. von Hippel upptog i sig flera tidsriktningar som man, med den förenklade skematism, som är delvis outhärlig men ofta skev, brukar karakterisera som varandra motsatta: pietismen, "upplysningen", Rousseaus naturfilosofi. Han var mångsidigt verksam skönlitterär författare, mycket mån att som sådan bevara sin anonymitet, allt under det han med snabba och säkra steg gick framåt på en lysande juridisk ämbetsmannabana. Bristande verklighetssinne skulle ingen kunnat förebrå denne ur pietismen utgångne dyrkare av förnuftet och naturen. Han var själv en handlingens man, och det var även till personer av det slaget han skänkte sin beundran. Fredrik II av Preussen, Katarina II av Ryssland

omtalar han ofta beundrande, den senare oftast och med verklig hänförelse, Rousseau, av vilken han dock fått mycket, nästan alltid med en axelryckning som gäller personen, "Hans Jakob" som Hippel kallar honom.

Konversationslexikas från det ena till det andra upprepade omdöme att Hippels bok *Om äktenskapet, Über die Ehe*, är hans bästa arbete torde helt enkelt bero på att vederbörande ej känna till hans författarskap i första hand men veta att denna bok gavs ut i flera upplagor. I själva verket uttärda den ingen jämförelse med vare sig den delvis självbiografiska romanen *Lebensläufe* eller med den långt senare programskriften *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber*. Intresse och värde äger skriften *Über die Ehe* egentligen genom vad den har gemensamt med den aderton år senare än dess första upplaga utkomna *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber*.

Icke blott för ett i litteraturhistorien allt för vanligt kortsynt detaljbiografiskt intresse, även för en mera verkligt psykologisk forskning skulle det vara värdefullt att veta mera om de kvinnor som Hippel personligen känt och som övat inflytande på honom eller hans uppfattning. Vad man vet om miljön i Königsberg synes mest ägnat att låta hans emancipationsplaner för kvinnorna framstå ännu mer förvånande än de redan genom sitt datum äro.

I Ostpreussens huvudstad Königsberg, vid vars universitet Hippel bedrivit sina först teologiska, sedan juridiska studier och där han sedan levde som ämbetsman, tycks kvinnor-

nas moral i allmänhet, av Hippels och andras brev att döma, ha varit ungefär i nivå med deras bildningsgrad. Kommerserådinnan Jacobi, umgängesvän och korrespondent till Kant, stavade som en ladugårdspiga och var sin man otrogen — det förra var fullt normalt enligt tidens och ortens fordringar, det senare ingalunda sällsynt. I Königsbergs nyss av pietismen strängt behärskade kretsar frodades ett världsligt nöjesliv. Under tre år var Ostpreussen ockuperat av ryssarna, och de ryska officerarna, som infört ett mondänt sällskapsliv, sådant det då kunde bli, och representerade fransk frivolitet i rysk förgrovning, "kuriskt-fransk" enligt Hippels uttryck i *Lebensläufe*, hade förvridit de tomta huvudena på både fruar och flickor. Endast negativa förutsättningar för reformtankar kunde denna kvinnliga miljö ge honom. Om en annan av stadens fruar än den nyss omtalade säger Hippel i ett brev 1770, att hon "bibragt honom den sanningen, som han kort därefter haft anledning att än tydligare inse, att en dum kvinna är ännu lättare att förföra än en klok och hos den senare är mera heder och trygghet."

Positivt inflytande på Hippels uppfattning av vad kvinnan var eller kunde bli hade däremot hustrun och systemen till J. G. Scheffner, den vän vid vilken Hippel var fäst med lidelsefull hängivenhet. Scheffners hustrus, "Babets", litterära omdöme kallar Hippel för sin tredje och sista instans. Sin svägerska, brodern Gotthards milda och fromma hustru, värderade han högt. Vad hans egen mor varit för honom,

därom är man mindre säkert underbyggd, då hans samtida påstå att han betydligt idealiserat henne både i självbiografien och den halvt självbiografiska romanen *Lebensläufe*.

Om en kvinna av framstående egenskaper vet man att hon gjort starkt intryck på Hippel, Katarina II, Rysslands stora kejsarinna. På den oförljka resan till Petersburg som han i ungdomen företagit i en väns sällskap hade han med egna ögon sett henne. Han glömde det ej. I självbiografien säger han: "Jag inbillar mig alltid att jag redan hos storfurstinnan såg hela hennes nuvarande storhet — — — Vilket ansikte! Vilken själ i hennes ögon!" Katarina II är i sin statsklokhets, sin kraft för Hippel en kvinnlig idealbild till vilken han alltid gärna vänder sig för att nedlägga sin hyllning.

På 1760- och 1770-talet hade man ej så brått med något som vi ha halvtannat århundrade senare. Den koncentrerat energiske, ihärdigt arbetsamme ämbetsmannen gjorde sig inte heller brått i sitt anonyma skönlitterära skriftställer, varken med dess framträdande eller med framställningssättet. I den självbiografiska romanen *Lebensläufe* nekar han sig intet i fråga om långa avvikelser, nyckfulla sidosprång och omkastningar. I denna sönderfallna teknik är efterhärmsningen av Sternes berömda roman *Tristram Shandy* påfallande. Innehållet är däremot helt olika denna. Hippel var visserligen varken serafisk eller pryd. I boken *Über die Ehe* försmår han inte att begagna även skabrösa roligheter för att på verkammaste sätt inskräpa "dygden". Men

i jämförelse med Sterne är även den ren och fin och ännu mer är Lebensläufe det.

1700-talets populariseringstendenser gingo ut på att läsaren även av resonerande framställningar ovillkorligen skulle underhållas. Man skrev avhandlingar i form av dialoger och estetiska uppsatser som föregåvos vara brev. Som "brev" till en fingerad i sjuåriga kriget sårad officer publicerades t. ex. den serie artiklar av Lessing, Mendelssohn m. fl. som blevo så berömda, Litteraturbriefe, som man vanligen kallar dem. Hippel använder varken dialog- eller brevform. Han talar hela tiden själv och ej till en korrespondent utan till läsaren, men för att denne ej skall tröttna, gör han allehanda krumspång. Tiderna förändras. Nu skulle krumspången trötta. Det gäller, liksom vid nutida resor, att komma till målet, ej att vara med om allehanda tidsödande rolighet under vägen.

En egenhet för Hippel är hans sätt att använda bibelcit. Själv troende och därtill fostrad av den pietistiska riktningen med dess stora vördnad även för bibelns bokstav, använder Hippel i sina skrifter likväl ofta bibelspråk i överförd och skämtsam betydelse, aldrig i anstötlig eller hädisk visserligen men dock i en annan än den ursprungliga och alltså för de strängt och bokstaveligt bibeltrogna på ett opassande sätt. Detta bruk hör emellertid till Hippels humor. Hans egen vördnad för bibelordet är därav ograverad. Han tar sig rätten att den ena gången använda bibelcit. på allvar, den andra gången på skämt.

Kronologien för tillkomsten av Hippels arbeten är svårutredbar. Så mycket kan man fastställa, att han redan 1765 skrev på en avhandling om äktenskapet och att ett uppslag till boken *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber* förelegat redan i ett frimurartal som hållits, efter vad det tyckes, i början av år 1768. Emellertid var det först 1774 som första upplagan av *Über die Ehe* utkom, och icke förr än 1792 publicerades boken *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber*.

Naturligt nog avhandlas kvinnans ställning i boken om äktenskapet, fast här ej som huvudämne. I den tidigare boken förekomma, omväxlande med radikalt syftande yttranden, andra som skatta åt den traditionella sexualpsykologien. Både det ena och det andra slaget, framföras med clowngrimaser. I båda dessa fall råder en olikhet mellan den tidigare och den senare skriften, där emancipationstankarna äro omutligt radikala, utan sviktande tillbaka till det gamla, och dessutom fullt allvarliga, icke framkastade med halvt ironiskt skämt.

En jämförelse av vilken man kan draga slutsatser om förskjutningen i Hippels åsikter kan inte utföras utan tillgång till de äldre upplagorna av *Über die Ehe*. I den form vari den 1828 förekommer i Hippels samlade skrifter, *Sämtliche Werke*, efter femte upplagan, är den nämligen omarbetad. "Efter femte tillökade upplagan", står det på titelbladet. Har man tillgång endast till samlade skrifter, kan man naturligtvis ej säkert bestämma vad som tillhört den ursprungliga avfattningen och vad

som kommit dit senare, utom i de fall där det hänsyftas på franska revolutionens händelser, inträffade femton år och däröver efter första upplagans utkommande. Där uppfattningen går ut på radikala förändringar i kvinnans ställning och där ordalydelsen påminner om reformbokens, kan man förmoda senare tillägg. Där traditionalismen kommer fram, kan man antaga textens ursprunglighet. Men fullt viss kan man ej vara, så mycket mindre då man så litet vet om de båda skrifternas verkliga kronologi.

Det skulle vara av intresse att se vilka av de långtsyftande yttrandena som *Über die Ehe* redan från början innehållit. Men hur som helst, olikheten i ton och olikheten i greppet på ämnet är djup nog för att låta den och den senare *Über die bürgerliche Verbesserung* avteckna två bjärt olika stadier. Olikheten rör ej den allmänna åskådningens grundbegrepp och principer. De äro ungefär desamma i den äldre och yngre skriften. Men i den yngre kommer fram ett etos som föga skymtades i den äldre. Ett yttre uttryck därav är själva framställningssättet: med förvärvad bättre smak har Hippel upphört att anbefalla vad han förfäktar genom medel som genom sin egen beskaffenhet strida mot vad han åsyftar. Han har lagt bort den kälkborgerliga frivolitet som i överensstämmelse med den äldre samtida litteraturen varit karakteristisk för äktenskapsboken, Han är icke längre varken kälkborgare eller frivol. I stället för pratsamhet och grimasleenden har trätt ett bistert allvar och en envis

följdriktighet. Väl smyckar han alljämt sin framställning lika rikt med bilder, någon gång ännu också med anekdoter, men inte på det släpphänta låt-gå-manér som förut, och clownfasonerna äro borta. Skämtet är finare och han själv ler inte. Däremot höres klart klangen av denna vackra kärlek till ideella begrepp som utmärker de bästa av upplysningsmännen.

“Der Mensch ist zur Freiheit geboren; sie ist die Sonne, deren Einfluss alles hervorbringt. Da wo Freiheit unterdrückt wird, kann nichts, was menschlich ist und heisst, zu Kräften kommen.“

“Der Mensch ist frei geschaffen, ist frei, und würd’ er in Ketten geboren“

sjöng Schiller i *Die Worte des Glaubens*. Frihetsentusiasmen är gemensam. Det märkliga är att Hippel, den torrare och mindre brinnande av de båda, kom ihåg kvinnorna som människor, medan Schiller inte tänkte på dem i annat sammanhang än som männens kompletterande motsatser.

Av de fel som ansågos särskilt utmärka kvinnorna och som Hippel också tillskrev dem i rätt stor utsträckning hade han ej en mildare uppfattning än andra moralister på hans tid eller i andra tider. Han såg inte förbi felen, urskuldade dem inte heller, fast han påpekade att nöjeslystnad, nyfikenhet, talträngdhet, avundsjuka o. s. v. ej voro till finnandes ensamt hos kvinnorna. Men det remarkabla hos honom är att han såg hur kvinnornas ställning sådan den var enligt samfundsinrättning och sällskapskonventioner var ägnad att fostra just dessa fel.

Man skulle kunna våga den psykologiska konjekturen, att Hippel, när han skrev emancipationsboken, hade på ett i dubbelt avseende fördelaktigt sätt riktat sin erfarenhet av kvinnorna efter den period, då äktenskapsboken kom till. Hur som helst, det är icke ur erfarenheten utan ur föreningen hos honom själv av stark logik och uppriktig och grundlig anslutning till tron på att förnuftet var människans väsen som människa och friheten hennes bestämmelse som Hippel kom till den ståndpunkt han intog. Beundran för Katarina II kan ha betytt inte så litet. Intrycken av att list och lättfärdighet och en skadlig art av kvinnoregemente frodades under omyndighetstillståndet kan ha gjort sitt till och framkallat spontana önsknings om förändring av förhållandena, liksom Katarina II väckt en spontan sympati för kvinnlig intelligens, viljekraft och självberoende. Men hade Hippel varit en annan än han var, svagare logiker eller likgiltigare frihetsman, skulle ingendera erfarenheten haft den verkan på honom som den hade. Nu stannade han inte vid den filiströsa lättfärdighet i uppfattningen av det andra könet i vars ortodoxi en religiös moralist som Gellert och en epikuré som Wieland funno varandra. På samma sätt med den för kvinnokönet gynnsamma erfarenhet han kan ha haft på närmare håll. I den ligger ej anledningen, endast en bidragande omständighet till utvecklingen av hans åskådning. Med gynnsammare erfarenhet än hans förblevo hans tyska samtida allmänt och med få ansatser till undantag vid traditionalismen.

Ett intresse för kvinnlig individualitet som inte begränsade sig till personliga bekantskaper utan snarare riktade sig på framstående, endast på avstånd kända personer kan man av Hippels böcker sluta sig till att han hade. Katarina II var tydligen föremål för en "amor intellectualis". Men hon var icke den enda som på detta sätt på avstånd intresserade Hippel. I äktenskapsboken talar han om "hertiginnan av Orléans", d. v. s. Ludvig XIV:s svägerska Elisabeth Charlotta av Pfalz, i reformboken om drottning Marie Antoinette.

Både i den ena och den andra boken begagnar Hippel om kvinnorna uttrycket: "det är icke ännu uppenbart vad de varda skola." Men i den äldre accepterar han ännu en hel del förhållanden som han egentligen anser för missförhållanden. Tillsvidare och medan omständigheterna i övrigt äro som de äro, hyllar han t. o. m., åtminstone till synes på allvar, Rousseaus åsikter i fråga om uppfostran av flickor: att deras vilja bör brytas, eftersom de ändå ej få följa sin vilja. Men allt emellanåt häntyder han på en framtid då kvinnorna skola leva under andra förhållanden än nu.

En tankegång som likaledes kommer oftare fram i den äldre än i den yngre boken är den om sambandet mellan hälsa och arbete, sjukdom och sysslolöshet. En hel del av kvinnornas krämpor skulle gå bort, om de hade viktigare saker att tänka på. Det är hos de minst sysselsatta kvinnor som krämporna äro besvärligast, medan de grova bondkvinnorna äro kraftiga och hurtiga.

Åtskilliga paralleller mellan den ena

och andra bokens framställning skulle man kunna göra. Men, som redan sagt, det större intresset är avgjort på det sista arbetets sida, och en jämförelse som endast utgår från den sista formen av *Über die Ehe* ger därtill inga fullt bestämda utgångspunkter för slutsatser angående åsiktsskridningen hos Hippel själv. Olikheterna i allmän karaktär äro vissa och påfallande, vissa detaljer bjärt kontrasterande; i vad mån det som åter är överensstämmande också är ursprungligt kan inte avgöras endast genom inre grunder.

Reformboken *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber* är toppunkten av Hippels emancipationstankar för kvinnorna. Lär man känna dem där, lär man känna dem i deras färdiga och bästa form.

Ett uttryck av den fullt följdriktiga djärvheten i Hippels åskådning här är också det att han inte längre nöjer sig med vaga yttranden utan kommer med bestämda förslag. Visserligen är det angående kvinnorna "icke än uppenbart vad de varda skola", men redan den erfarenhet man haft av vad de under försvårande omständigheter kunnat bli finner han vara tillräckligt för att rycka i fält för deras rättigheter. Den gyllene tiden skall icke falla ned från himmelen utan vidare. För den större delen av det vackra könet tyckes dess ok synas så lätt att det kanske skall önska stanna kvar vid Egyptens köttgrytor i ett makligt vardagsliv, utan att vilja antråda den besvärliga resan till Kanaan, där naturens mjölk och honung flyter. Till och med damer av bety-

denhet tyckas ofta icke veta att de i sin ståt av purpur och kostligt linkläde ha det ont och att deras liv i glädje och härlighet är ett kropps- och livsstraff, som man i hemlig domstol dömt dem till. Angående dem finner sig Hippel föranlåten att påpeka att det är dårskap och fördärv att slavar avstå från alla rättigheter och blott lita till den lyckliga slumpen av ett välvilligt tänkesätt hos sina herrar.

Är det icke så, frågar Hippel, att så länge kvinnorna blott ha privilegier men icke rättigheter, så länge staten behandlar dem blott som parasitväxter, som blott ha den man med vilken ödet sammanparade dem att tacka för sin borgerliga tillvaro och sitt värde, så länge skall kvinnan alltjämt mycket ofullkomligt och allt mer ofullkomligt uppfylla sin stora naturliga kallelse: att vara sin mans hustru, sina barns mor och, i kraft av dessa ädla bestämmelser, en medlem, en medborgarinna i staten?

De så kallade privilegier som kvinnorna åtnjuta som ersättning för rättigheter synas Hippel bedrövligt tomma. Dels existera de icke alls, t. ex. i de fall där det gäller straff för handlingar som man begått. Dels åtnjutas privilegierna blott så länge som det konvenerar den manliga parten. Kvinnorna ha måst uppgiva sin mänsklighet för att på bekostnad av sina rättigheter mottaga offer och skänker likt vissa därför fala gudomligheter. "Att bevisa någon godhet, i det man unddrager honom rättvisa" är dock "att tråda en naturlag under fötterna och bröstasig med en positiv lag, att sälja förstfödslo-

rätten för en snöd grynvälling, att sila mygg och svälja kameler. O, de blinda ledarna, som med fariseiskt hyckleri insövde det andra könet, fiskade i grumligt vatten och med ett sken av rättighet sökte utrota de naturliga, i hjärtat skrivna rättigheterna! Naturen låter icke tvinga sig. — Frukta! Var detta ord påfallande? Det skulle det vara. Hör på, jag skall öppna mitt hjärta och bekänna, till det manliga släktets heder, att ingen sämre avsikt än frukta att det andra könet skulle behärska oss lagt grunden till vårt herravälde över det. Också tänkte vi oss å vår sida vid denna plan kanske inte just att bli besvärliga för kvinnorna och göra dem skada eller tillfoga dem lidande utan i stället att gagna dem och oss själva.“

Skada, säger Hippel på ett annat ställe, att riddarna, som bland sina löften hade plikten att beskydda damerna, inte i stället höjde dem upp över detta skydd.

Ett kapitel kallas i överskriften reformförslag. Lärarverksamhet, vetenskap och konst, statsangelägenheter, den juridiska och medicinska banan vill Hippel öppna för kvinnorna. Punkter i hans framställning som man särskilt fäster sig vid äro hans påpekande av kvinnornas förtjänster om kristendomens utbredning, något som man eljest först långt efter Hippels tid skänkt någon vidare uppmärksamhet åt, och ett par praktiska uppslag av överraskande modernitet.

“Mycket i stads- och lanthushållningen har man hittills behandlat som obetydligheter.“ Både i fråga om hus-

djursskötsel och mycket annat finns ett ännu ouppbrukat fält för kvinnornas arbete, förklarar Hippel kort och gott. Hippels praktiska skarpblick gör sig på ett lysande sätt gällande så väl i denna punkt som där han på tal om läkekonsten drar fram den hygieniska betydelsen av en rätt tillredning av födan.

Över ett århundrade efter Hippels framtidsprospekt är manliga auktoritetens intresse för matlagningsskolor understundom av tvivelaktig eller t. o. m. oförtäckt kvinnosaksfientlig halt. Men strävan för metodisk utbildning för de uppgifter som med en länge använd och alltjämt lika omtyckt term kallas “kvinnans egentliga“ är till upprinnelsen principiellt icke en motsats till utan en del av strävan att över huvud ge kvinnorna ställningen av självmedvetet verk samma, nyttiga samhällsmedlemmar.

Hos Hippel möter denna fullständigt rena begynnelse, en begynnelse som inte på mycket länge vann någon efterföljd.

Han uppmanar statens fäder att uppätta “skolor där det som skall tjäna till människors uppehälle och näring undersökes och prövas“, där kvinnorna “undervisas i att på oskadligt och smakligt sätt tillreda mat och dryck och därmed trygga statsborgarnas liv och hälsa.“

Ännu långt efter Hippel varade de stora medicinflaskornas herravälde i läkekonsten. Själv trodde han mer på hygien än på medicin. Det är som komplement till anbefallandet av kvinnliga läkare som han talar om matlagningsskolor. A propos läkarvetenskap

finner han det nämligen orimligt att något för hälsan så viktigt som beredandet av födan är på måfå "överlämnat åt kvinnokönet utan att lära dem den minsta insikt i vad de tillaga och hur det bör tillagas, om den animala mekanismen skall uppehållas och icke förstöras". Födoämneskemi skulle tydligen inte saknats i de skolor som Hippel önskade.

Ännu mer framsynt, i den betydelsen att hans tanke ännu senare började realiseras, var ju Hippel i de korta antydningarna om kvinnorna och lantbruket. Sarkasmen i hans leende skulle helt visst förbytas till ett vänligt mysande, om han kunde komma tillbaka till jordelivet och finge se lantbruknings-, trädgårds- och småbrukarkurser för kvinnor.

Också läkare och advokater skulle han, igenkännande sina tankars realiserande, nicka bifall åt. I undervisningen skulle han finna sin åsikt om kvinnornas lämplighet för att meddela kunskaper bekräftad och även se den tillgodogjord i stor skala vid flickuppföstran.

Mycket skulle han se som är en uppfyllelse av hans önskningar men

också en hel del som ännu är starka hinder för deras uppfyllelse. I åtskilliga tankegångar hos "de samhällsbevarande" motståndarna till både den realiserade och ännu orealiserade kvinnoemancipationen skulle han ha svårt att finna sig till rätta, han som bl. a. menade att befolkningstillväxten skulle ha gott av kvinnornas förbättrade ställning. "Es verlohne zu leben, würden die Weiber denken".

Ända till leda får man nu för tiden i uttalandena både för och mot kvinnoemancipationen höra tragglas om industrialismen som den verkande orsaken till att en förändring i kvinnornas ställning inträtt och respektive behövt inträda eller måst inträda, såsom om utan industrialism allt mycket väl kunnat förbli vid det gamla. Det beror ju på världsåskådningen, om man anser livet styras av materiella makter eller andliga. Men det är helt enkelt ett historiskt kronologiskt misstag att se förbi kvinnoemancipationens härstamning från mänsklighets- och frihetsideal som ha intet att skaffa med maskinteknikens utveckling.

HILMA BORELIUS.

Notiser från bokvärlden.

Den starkaste. Roman av *Anna Wahlenberg*. Albert Bonniers förlag.

Anna Wahlenberg har den säkra, övade pennan, det är med en känsla av trygghet man tar en bok av henne i handen. Stilen är god, miljöteckningen omsorgsfull.

Givet är dock att denna ganska pro-

duktiva författarinna icke i alla sina böcker når samma fördjupning av ämnet och lyckliga individualisering av personerna, som man gläder sig åt i hennes bästa. Den starkaste visar i detta avseende vissa svagheter. Hjälden i boken är icke riktigt att få fatt i, och när man hunnit till händelsens

upplösning står man tveksam om vem som var "den starkaste". Näppeligen skall det väl vara den lilla flirtande Blenda, och man drar sig tillbaka för tanken att förf. skulle mena att Karin Orwell blir det genom sin upprörande självförnekelseakt, då hon stannar som hustru till en delirant, från vilkens strypande fingrar hon haft att kämpa för livet.

Den gamla rektorn är bra gjord i sin måttlösa och omedvetna egoism.

Av gammal köpmanssläkt. Roman av *Gurli Hertzman-Ericson*. Ahlén & Åkerlunds förlag.

Denna bok gör ansats till en mera brett anlagd släktpsychologisk exposé, vilken dock icke alldeles lyckligt fullföljes. Den exponent, i vilken det hela skulle samla sig till väsens- och intressekonflikter, Gösta Brant, har föga av släktarv i sig. Trots hans med omsorg gjorda placering i den medlemsrika släkten verkar han från början utomstående utan några vidare märken i sig av härstamningen och således i inre mening utanför de brytningar man väntat. När dessa komma äro de också endast yttre sådana, som inte gripa ned i hans innersta väsen.

Man har en känsla av att det varit lyckligt om förf. något mera begränsat sitt ämne. Som ensamstående är Gösta Brant gott gjord, och släkten återigen nere i den lilla småländska kuststaden har, för sig tagen, ganska dråpliga individer att uppvisa. Bäst av alla, så få gånger man ser henne och så liten hon är, är fula, trumpna lilla Ajna, som sannerligen har släktarvet i sig efter gubben Petter Zakarias.

Den nudagens kvinna som förf. tecknat i Gunhild har all vår sympati, och man räcker henne välkomnande handen. Vilken man förvägrar Lilian, det gamlas parasithustru, — men härmed följer man endast förf:s exempel efter vad jag kan förstå.

Berättelsen i sin helhet löper raskt, förf. ser, tecknar bra, understundom till och med påfallande väl.

Om Belgierna nu av *Anna Lindhagen*. Tidens förlag.

En bok med denna titel kan ju inte vara annat än en den bittraste lidandes-historia. Författarinnan har varit inne i det med elektriskt järntrådsstängsel omslutna landet och sett förödelsens styggelse som övergått det. Hon skriver i skälvande medkänsla med de olyckliga, men även om denna inte vibrerat i rösten, vore boken genom sina fakta i sig själv det mest uppskåkande dokument. För övrigt gör förf. sig möda att opartiskt omtala fall av vänlighet och hjälpsamhet från de invaderandes sida, som hon hört omtalas eller själv sett.

Fotografierna ge sin bild av eländet. Utdelning av soppa — den långa, långa kön av utarmade män, kvinnor och barn! Utdelning av bröd, mjölk och kakao till barnen, av kol — samma eländeshistoria! Interiörerna från asylen för flyktingar från Flandern, Rue Jéricho, Bryssel, från billighetsrestaurangen, centralköket, centralavdelningen för upplag av kläder i Bryssels sommar-teater, samma vittnesbörd om den djupa, upprörande nöden.

Den lilla boken säljes till förmån för "de arbetsskolor i Holland, som stå under staden Bryssels och belgiska statens överinseende" och som bidrag till hem åt nödlidande belgier.

E. K—N.

Läsebok för folkskolan. Parallellupplaga. Utg. av *Carl Grimberg, Marie Louise Gagner* m. fl. P. A. Norstedt & Söners förlag.

Från min barndom minnes jag en respektgivande foliant i allvarligt band och med stadig skinnrygg, "Statens läsebok" kallad. Jag var sex år och

hade nyss lärt mig läsa, då den första gången sattes i min hand. Så fullvuxen den med ens gjorde mig! Visst var det en värdefull bok både för moralen och vetandet, och nog hade den sitt att ge även åt fantasin. Men när jag som äldre tänkt tillbaka på barnet och boken, har jag alltid tyckt mig se en av forna tiders målningar med lillgamla barn, insnörda i de vuxnas styva dräkt och tyngda av klokskap och världserfarenhet.

Ingenstädes märker man bättre hur tiden för barnen förändrats än i de fyra små läckra volymer, som nu gått ut över landet under namn av Läsebok för folkskolan. Parallellupplaga. Man skulle vilja vara barn igen för att få växa upp vid den boken. Den svenska jorden, folket, kulturen växer småningom fram inför läsarens ögon, växer sig in i hans hjärta. Genom det hela går en underström av klokhetsgodhet och värme samt en fin förstående för barnets krav och barnets mognande. Utan att gå över tolv- à trettonåringens horisont för den till slut sina läsare fram till den bildande konstens mästerverk från olika tider, fram till konstens problem och konstens mästare. Både här och på många andra ställen vidgar den blicken ut över mänsklighetens odling.

Till de ypperliga greppen vid skildrandet av samma skeden hör naturligtvis återgivandet av samtida källor i utdrag, på samma sätt som förut skett i Grimbergs svenska historia. Gustav Vasa och karolinerna t. ex. ställas härigenom livslevande inför läsarna. Även på illustrationernas rikligt och i allmänhet vackert tillgodosedda område möter naturligtvis samma princip.

Omdömena om vad som bör tagas med eller ej i ett arbete som detta måste säkerligen alltid vara skiftande i somliga detaljer. För egen del skulle jag i den historiska avdelningen ha önskat utrymme för de äktsvenska bil-

derna av gamle fader Stiernhielm och Olov Rudbeck. Varför inte också några citat ur den senares "yverborna" Atland och bland illustrationerna dess dråpliga vignett! Något om svenska forskningsresor och om nobelprisen anser jag också borde ha ingått i den svenska nationalboken.

Alldeles särskilt svårt är det naturligtvis att rätt välja och placera de skönlitterära bidragen. Men det är inte mycket man skulle ha önskat annorlunda här håller. Jag känner mig emellertid en smula tveksam inför åsynen av Fredins "Requiescat" bland sakerna för de allra minsta och tycker kanske att Thunmans "Gånglåt" är väl obetydlig samt att Snoilsky fått ett bra stort utrymme. — Från barnvisorna och sagorna i första delen går vägen genom diktarna i anslutning till de geografiska och historiska avdelningarna fram till den åt det senaste århundradets litteratur och åt konsten ägnade sista delen. Här saknar jag givet en natur- eller folklivsskildring av Almquist samt en av Molins Ådalshistorier. Strindbergs prosa är också för lite tillgodosedd. Varför ej ta med "Sagan om S:t Gothard"? Inte heller borde Helena Nybloms "Musikens ängel" ha uteslutits, allrahelst som tonkonsten för övrigt är alldeles orepresenterad. Att som kvinna önska dit en bild av Jenny Lind hade kanske varit för mycket! — Till sist skulle jag bland poeterna gärna ha velat se Levertin, t. ex. genom ett par av han "Gamla målningar."

Blott en liten anmärkning till! Hur skall man i folkskolan utan hjälp av noter kunna uttala "Notre-Dame", "Michelangelo", "Botticelli", "Velasquez" m. m.? På en del ställen finnas ju dock uttalsanvisningar. Av dessa äro emellertid några, exempelvis "Fongtänneblå" och "Bosché", föga tillfredsställande.

Men vad som kan invändas mot läseboken i sin helhet är obetydligt. I

huvudsak förtjänar redaktionskommittén ett varmt erkännande. Inte minst vi kvinnor ha skäl att vara glada och stolta över den framstående kvinnliga insatsen i arbetet, främst då fröken Marie Louise Gagners. Bland mycket, mycket annat ha vi henne att tacka för att Fredrika Bremers bild och livsverk nu för första gången ställes inför alla svenska barn. S. S. E.

styrelsen valdes fröken Anna Lindhagen med fru Karin Fjällbäck-Holmgren som suppleant. Fru Gertrud Törnell höll föredrag om kvinnor i statens tjänst, varefter följde en livlig diskussion. Föreningen beslöt instämma i utpropp för varaktig fred.

Insända böcker.

Mot överbefolkningen på lärarinnebanan. Läroverksöverstyrelsen har i en skrivelse till regeringen givit uttryck för den uppfattningen att åtminstone under de närmaste åren statsanslag och kompetensrättigheter böra beviljas endast åt ett mindre antal enskilda lärarinneseminarier. Styrelsen föreslår att antalet statsunderstödda sådana seminarier tillsvidare bör minskas från fyra till tre. Anledningen härtill är den överbefolkning som finns på lärarinnebanan med högre kompetens.

Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Stockholm hade torsdagen den 11 dennes ett sammanträde under ordförandeskap av d:r Gulli Petrini. Ordföranden ägnade därvid några varma ord åt minnet af fru Martina Österberg och häradshövding Karl Staaff.

Till föreningens representant i central-

Albert Bonnier: **Gabriel Nepomuk.** En poet i XX seklets begynnelse av *Kjell R. G. Strömberg*. — **Skeppet** och andra noveller av *Bo Bergman*. — **Thomas Thorild.** En studie över hans livsåskådning av *Albert Nilsson* — **Hemma igen.** En skissbok från Storgården av *Karl Erik Forslund*. — **Askurnan** och andra historier från Italien av *Ernst Lundquist*. — **Dansen på Frötjärn.** Av *Hjalmar Bergman*. — **Madame de Pompadour** av *Edmond och Jules de Goncourt*. Övers. av *Anna Bagge*. — **Järn och människor.** Noveller av *Pär Lagerkvist*. — **Medaljonger.** Dikter av *Hans Dhejne*.

P. A. Norstedt & Söner: **Några blad ur Röda korsets historia** tillägnade den svenska föreningens medlemmar av *Julia Svedelius*.

Hugo Geber: **Donaumonarkien i krig.** Studier och intryck i Österrike-Ungern av *Karl Hildebrand*.

Åhlén & Åkerlund: **Av gammal köpmanssläkt.** Roman av *Gurli Hertzman-Ericson*.

Ledig annonsplats!

Kvinnliga Juridiska Byrån

Juris kandidaten Eva Andén

Vallingatan 18, kl. 10-4
Allm. 183 35 Riks 75 76

Testamenten, bouppteckningar, arvsutredningar,
äktenskapsförord, familjerättsaker, juridiska
uppdrag av alla slag.

KVINNORNAS KALENDER

1916

som på uppdrag av L. K. P. R. utgives av Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Göteborg, utkommer i medio av oktober och anbefalles åt varje föreningsmedlem.

Den som uppslagsbok synnerligen nyttiga publikationen innehåller — utom kalendarium och dagförteckning — flera värdefulla artiklar samt en del illustrationer från viktigare händelser under 1915.

Hela inkomsten är avsedd att tillfalla L. K. P. R:s **resetalarefond**, vilket bör i än högre grad mana varje rösträttsvän att dels själv köpa Kalendern, dels sprida intresse för den bland andra kvinnor.

Den lämpar sig synnerligen väl som julgåva och säljes till ett pris av 1 kr. pr exemplar.

Rekvisioner ställas till **fröken Hildur Öijer, Göteborg 1**, och motages även pr telefon 13314 kl. 5—6 e. m.

Upplagan är begränsad, vadan beställningar skyndsamt böra verkställas.

Styrelsen för F. K. P. R., Göteborg.

Ledig annonsplats!

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDETS PLATSFÖRMEDLING.

Å platsförmedlingen finnas anmälda lärarinnor, lektionsgivare, in- och utländska, kontorister, värdinnor samt hushållsbiträden av olika slag.

Rikst. 27 62 **Platsförmedlingen är öppen kl. 12—4.** A. T. 48 16

Årgångar av **Veckotidningen DAGNY** 1908—1913

erhållas mot ett pris av kr. 2:50 för inb. ex., kr. 1:75 för häft. ex. å

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDETS BYRÅ,
48 Klarabergsgatan, 2 tr.

HEMTREVNAD

Praktisk tidning för hemmet

utgiven av FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDET

Redaktör: FANNY EKENSTIERNA.

Utkommer med 40 åttasidiga n:r om året. Prenumerationspris: helt år kr. 1:80, halvår kr 1:—, kvartal kr. 0:60. Prenumeration sker å posten.

Innehåller berättelser och poem, levnadsteckningar, religiösa och etiska uppsatser, artiklar i diverse ämnen samt en rikhaltig praktisk avdelning.

Inbundna årgångar för 1912, 1913 och 1914 kr. 1:50 pr ex.

PRENUMERERA PÅ TIDSKRIFTEN **KONST**

utkommer under 1915 med 12 häften. Pris 4:50 praktupplagan —
2:75 vanl. upplagan.

Prenumeration mottages å Red., Blasieholmstorg 14, Stockholm, samt hos rikets alla bokhandlare.

RIKT ILLUSTRERAD. KONST OCH KONSTHANTVERK.

HERTHA

Tidskrift för den svenska kvinnorörelsen, utgiven av **Fredrika-Bremer-Förbundet**.

Redaktör: **Ellen Kleman**.

Förbundsmedlemmar erhålla tidskriften till ett pris av kr. 3:50 varvid prenumeration sker direkt genom **Fredrika-Bremer-Förbundets byrå**, 48 Klarabergsgatan, Stockholm. **Icke-förbundsmedlemmar** prenumerera å närmaste postanstalt eller i bokhandel. Pris för postupplaga: $\frac{1}{2}$ år kr. 5:—; $\frac{1}{2}$ år kr. 2:75. — Lösnummer 35 öre. **Redaktion och expedition**: 48 Klarabergsgatan^{II}, Stockholm. **Redaktionstid**: måndagar, onsdagar och fredagar kl. 1—3. Allm. T. 48 50, Riks 27 62. **Expeditionen**: kl. 11—4 varje söckendag. Allm. T. 48 16, Riks 27 62.

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDETS SJUKKASSA

för bildade självförsörjande kvinnor.

Expeditionen: *Klarabergsgatan 48^{II}*.

OBS! Öppen endast tisdagar och fredagar kl. $\frac{1}{2}$ 11— $\frac{1}{2}$ 1. OBS!

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDETS

==== BYRÅ ====

48 KLARABERGSGATAN 48

Rikstel. 27 62. Allm. tel. 48 16. Upplysningsbyrån Allm. tel. 48 50. Öppen: 11—4.

Upplysningar lämnas kostnadsfritt rörande kvinnliga arbetsområden, utbildningskurser, löne-

förhållanden m. m. För utredningar avgift enligt överenskommelse.

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDETS

SJUKSKÖTERSKEBYRÅ

25 TUNNELGATAN 25

Rikstelefon 68 98

Tel.-adr.: *Sköterskebyrån*.

Allm. telefon 82 11

Byrån mottager sjukbud hela dagen: pr telefon även nattetid.

Föreståndarinnan träffas säkrast $\frac{1}{2}$ 2— $\frac{1}{2}$ 4.

Innehåll:

Kvinnornas fredsaktivism. Av *Ellen Klemán.*

Lärlönenämndens rekonstruktion ännu en gång.

Om kvinnlig värnplikt. Av *E. K—n.*

Fru Maria Ekman. Av *Agda Montelius.*

Hur det gick till. Av *Charlotte Perkins Gilman.* Översättning.

Glimtar utifrån.

Upprop till understödjande av kriget mot kriget. Från Svenska
Sektionen av Internationella Kvinnokommittén för Varaktig Fred.

En ideolog ur Kants vänkrets. Av *Hilma Borelius.*

Notiser från bokvärlden.

Svea Växtmargarin

Husmoderns räddning i dyrtiden, förklarar af kännare
vara

lika bra som mejerismör

såväl för bordet som för
stekning och bakning

sparar 40 % i hushållet

Ledig annonsplats!